

badságharc bukását követő Bach-korszak idején történt megtorpanás után a 60-as években Pest népe megújult erővel újra a politikai porondra lépett. Az akkori utcai tüntetőknek, ahogy 48-ban, most is számottevő részét a munkások alkották, de még mindig alárendelt szerepet játszottak.

Ezzel le is zárul a pesti munkásság, pontosabban talán előproletariátus megmozdulásainak szakasza, amely természetesen a munkásmozgalom előtörténetét is képezi. Az igazi munkásmozgalom a szocialista munkásmozgalom Magyarországon - mint ismeretes - 1868-ban kezdődik, ami az 1867-es átalakulás egyik következménye. Ugyanakkor ez a dátum, 1867, nem kevésbé fontos mérföldkő Budapest fejlődése szempontjából sem. Akkor lett a város Magyarország fő- és székvárosa, de az egyesítés, Budapest hivatalos kikiáltása csak hat év múlva történik. Ez azt jelenti, hogy a második korszak várostörténeti periodizációja sem problémamentes, más szóval felmerülhet az a kérdés, melyik dátum: 1867 vagy 1873 meghatározó Budapest történetében.

Talán nem lesz túlzás az állítani, hogy az egyesült város szerepe a kibontakozó munkásmozgalomban még nagyobb, mint a gazdaság, művelődés, kultura stb. fejlesztésében. És ez a szerep idővel a nagyipari munkásság kialakulásával, a szocialista szervezetek létrejöttével rohamosan növekszik. Különösen elemi erővel nyilvánul meg a budapesti munkásmozgalomnak ez a sajátossága a tömeges munkáspárt megszületése óta a századfordulón

A magyar progresszióknak a reakcióval vívott nagy összecsapásai idején Budapest már nemcsak a magyar, hanem az egész magyarországi szocialista munkásmozgalomnak vitathatatlanul feje, annak szíve és motorja egyben. Egyetlen főváros sem gyakorolt olyan nagyméretű, mélyreható befolyást az ország sorsára, mint Budapest.

Ránki elvtárs előadásában igen találó megjegyzéseket tett Budapest és az ország viszonyáról, a városnak az ország ipari, gazdasági fellendülésében játszott domináló, meghatározó szerepéről, s arról, hogy ezt a viszonyt nem érdekellentét, hanem érdekközösség jellemezte. Ezekhez a figyelemreméltó, elvileg helyes gondolatokhoz csak annyi fűzhető hozzá, ha dialektikusan próbáljuk megfogalmazni a problémát, hogy ez az érdekközösség konkrét esetben nem zárja ki az érdekellentétet. Különösen akkor, ha egy kapitalista nagyváros és egy jóval elmaradottabb, a fejlődésében félfeudális maradványokkal erősen meggátolt ország kölcsönviszonyáról van szó.

Visszatérve Budapest munkásmozgalmi szerepéhez, azt szerintem csak Párizsével lehet összehasonlítani, mert - mint ismeretes - Angliának Londonon kívül volt Manchester-e és Birmingham-e. Oroszországnak Péterváron kívül Moszkvája és néhány igen erős ipari és munkásmozgalmi központja. A magyarországi soknemzetiségű munkásmozgalomnak a proletár nemzetköziség, internacionalizmus elveitől lelkesedő élharcosai Budapesten kaptak buzdítást, ösztönzést a harcokra. Így született meg a világ második munkáshatalma, negyedszázad múlva pedig az osztálytudatos munkásság visszaszerezte Budapestnek - ezuttal véglegesen - a progresszió uttörő hivatását. A szocialista munkásmozgalom tradícióit féltve őrző Budapest a szocialista Magyarország fővárosa lett.

SZABÓ Ágnes:

Amint arra előadásában Nagy Zsuzsa rámutatott, Budapest történetében nemcsak a községi politika, a várospolitikai sűrűsödik össze, székesfővárosunk története az ország köztörténetének gerincét alkotja. A két világháború között az ország területének, majd iparának strukturális változásai Budapestet Magyarország legfontosabb ipari centrumává tették és egyben a munkásmozgalom fellegvívójává. A Tanácsköztársaság megdöntését követő ellenforradalmi rendszerben mindkét munkáspártnak, a legálisan szervezkedő Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak, de az illegálisan szerveződő Kommunisták Magyarországi Pártjának is Budapest jelentette a mozgalmi munkában a bázist. Az ellenforradalmi időszakban mind a két munkáspárt elsősorban fővárosi párt volt.

A szociáldemokrata párt augusztus 24-én, a proletárdiktatúrát követő első konferenciáján Budapesten, többségében budapesti küldöttek jelenlétében bontott ismét zászlót. Az elkövetkezendő esztendőkből a főváros maradt a szociáldemokrata mozgalom tevékenységének legjelentősebb színhelye. Ha a belügyminiszter időnként megvonta is a Népszava kolportázs jogát, ha időnként a főkapitány betiltotta is a fővárosi szociáldemokrata össze-

jöveteleket, elsősorban Budapest maradt az a terület, ahol a szocialista mozgalom kibontakozhatott, ahol meg voltak a lehetőségek arra, hogy az MSZDP tagjai rendszeres pártéletet folytassanak. Már a Bethlen-Peyer paktumban találkozhatunk azokkal a megfogalmazásokkal, amelyek különbséget tettek a fővárosi és a vidéki pártszervezés lehetőségei között. A paktum szövegében olvashatjuk, hogy az MSZDP-nek a szerdai pártnapokat a fővárosban az "egyszer s mindenkorra szóló bejelentés alapján" engedélyezik, míg a vidéki pártszervezeteknek a pártnapok megtartásának engedélyezéséért hétről-hétre újból kellett folyamodniuk.

Elsősorban fővárosi párt volt az illegális KMP is. Ebben sok minden mellett döntően az a fentebb már említett tény játszott közre, hogy az illegális mozgalomnak ki kellett használni a legális mozgalom adta lehetőségeket. Ezek viszont a fővárosban voltak a legkedvezőbbek. A legális munkásmozgalmat a kommunisták nemcsak tömegkapcsolataik kialakítása érdekében, hanem szervezeteik kiépítése céljából is felhasználták. Elsősorban a szociáldemokrata párt kerületi szervezeteiben, valamint a szakszervezetekben tudtak sejteteket, kommunista frakciókat kiépíteni. Az illegális KMP a huszas évek közepén Budapesten már kialakította illegális hálózatát. Csak zárójelben említjük meg, hogy az illegális pártmunkára való felkészülésnek komoly "tantárgya" volt Budapest alapos ismerete. A konspirációs szabályok megtartását mindig szigorúan megkövetelő Landler Jenő intelmeiből tanítványai, harcosársai megőrizték azt a figyelmeztetést, amelyben Budapest alapos tanulmányozására szólította fel őket. Landler arra tanította a pártmunkásokat, hogy ismerkedjenek meg azzal a Budapesttel, amely az illegális pártmunka biztonságát segíti elő. Budapest utcáinak, terineinek, házainak elhelyezkedését abból a szempontból vizsgálta és vizsgáltatta, mennyiben kedveznek azok illegális munkára. Kereste az olyan utcákat, amelyek a kommunisták találkozására a legalkalmasabbak voltak, amelyekben nem fenyegette az a veszély, hogy kelepccéválnak egy rendőrségi rajtaütés esetén. Tul tehát Budapest társadalmi, gazdasági kérdéseinek ismeretén, a kommunistáknak Budapest sokak által szinte ismeretlen oldalával kellett megismerkedniük.

Mint köztudott, az MSZDP 1921 végén feladta passzív politikai magatartását, 1922 nyarán részt vett az országgyűlési választásokon, 24 képviselővel parlamenti párttá lett. Új korszak kezdődött az MSZDP életében, a politikailag aktív korszak. A szociáldemokraták 1922 végén több Pest-környéki községben bekerültek a helyi önkormányzati szervekbe. Ezt követően a községi politika a szociáldemokraták érdeklődésének előterébe került. Az 1922 évi kongresszus utasította a pártvezetőséget, hogy dolgozza ki a párt községpolitikai programját. A programtervezet 1923 végén került vitára. A szociáldemokraták célja demokratikus szellemű községpolitika megvalósítása volt, különös tekintettel egy demokratikus főváros kialakítására. A Szocializmusban megjelent cikkek tanúsága szerint a szociáldemokraták nagy reményeket fűztek községpolitikai programjukhoz. Már a tervezet vitája alkalmával elégedetten nyugtázta Büchler József: "érdemes megnézni, hogy a budapesti pártszervezetekben milyen intenzív vitatkozások vannak e kérdés körül és jólesik megállapítani, hogy itt tisztán elvi és gyakorlati szempontok szerint itélik meg az elvtársak az egész kérdés-komplexumot". (Szocializmus, 1924 március, 154. o.)

Programjuk kidolgozásakor a vörös Bécs községpolitikai programját tanulmányozták. Szinte egyidőben a hazai községpolitikai program kidolgozásával Révész Mihály összeállításában "Szocialista községi politika" címen kiadtak egy füzetet, amely azzal a kérdéssel foglalkozott, hogyan kormányozzák a szociáldemokraták Bécset. Részletesen ismertette ez a füzet Bécs alkotmányának és közigazgatásának alapelveit. Az osztrák szociáldemokrata párt községpolitikája már korábban is követendő példa volt a magyarországi szociáldemokrata pártvezetőség számára, 1924-ben azonban elsősorban azokat a bécsi eredményeket népszerűsítették, amelyeket a köz- és városi alkalmazottak szervezésében ért el az osztrák párt, vagyis pontosan azokról a rétegekről szóltak, akiknek a szervezéséhez a Bethlen-Peyer paktumban vállalt kötelezettségek értelmében nem jutott el a magyar szociáldemokrata párt.

Az 1924-ben elfogadott községi programnak a községi munkáspolitikai része talán a legfigyelemreméltóbb, az érte való következetes küzdelem szélesíthette a szocialista munkásmozgalom munkásbázisát éppen az ez ideig nehezen megközelíthető munkásrétegek körében. A fővárosi törvény szűk korlátok közé szorította a szociáldemokrata községi politikai programot. A törvényhatósági bizottságba bekerült szociáldemokraták harcoltak a jobboldali várospolitika ellen, de a rendszer rájuk nehezedő nyomása, politikai partnereik következetlensége és gyengesége, valamint saját reformizmusuk miatt kevés eredményt tudtak felmutatni.

Felmerül az a kérdés, volt-e a Kommunisták Magyarországi Pártjának községi politikája, reális-e az az igény, hogy illegális párt községi politikát dolgozzon ki? Kétségtelen, hogy a községi politika iránt a Kommunisták Magyarországi Pártjának érdeklődése csak abban az időben ébredt fel, amikor a legális munkásmozgalom számára lehetőség nyílt a törvényhatósági tanácsokba, elsősorban a fővárosi törvényhatósági bizottságba bekerülni. A községi politika elemei, a szociál- és kulturpolitika a Kommunisták Magyarországi Pártja politikájának a munkásosztály megnyeréséért folytatott harcában mindig része volt. A munkások nyomorúságos életkörülményei, a budapesti lakbéruzsora, a munkások munkanélküliségélyezése, a munkásbiztosításért való küzdelem mindenkor szerepelt a kommunisták harci feladatai között. Rácz Béla az Uj Márciusban "Proletár községi politikát Magyarországon" című cikkében a következőkben határozza meg a községi politika helyét a kommunista párt feladatai között: "A kommunista mozgalom feltétlen forradalmi beállítottsága mellett egyúttal a dolgozók napi követeléseinek közvetlen érdekeinek és egyedüli következetes, meg nem alkuvó harcosa. Minden eszközt megragad a munkásság sorsának könnyítésére, testi, szellemi igényeinek azonnali kielégítésére, helyzetjavítására, harci képességének emelésére. Ennek folytán a kommunista munkáspártok sehol sem állnak közömbösen azokkal a feladatokkal szemben, amelyeket a rövidség kedvéért a következőkben mi is a községi politika elnevezés alá foglalunk össze. A közigazgatási önkormányzat mindenütt mélyen belenyúl a proletárok életébe. A városoknak, községeknek saját közüzemeik vannak, azonkívül szabályzatokkal, adórendszerükkel befolyásolják a termelést, megterhelik a fogyasztást, közvetett adókkal befolyást gyakorolnak az oktatásra, az egészségügyre, a szociálpolitikára." (Uj Március, 1925 szeptember.)

A 20-as évek közepén a magyar kommunisták a községpolitikai feladatokat átmeneti programjuk részének tekintették és azon fáradoztak, hogy áttörve az illegalitás körülményeit maguk is hangot kapjanak az önkormányzatban. Erre való próbálkozásul szolgált a Magyarországi Szocialista Munkáspárt tevékenysége. Az 1925 áprilisában megalakult forradalmi munkáspárt 1925 májusában kísérletet tett arra, hogy részt vegyen a fővárosi törvényhozó bizottsági választásokon. Kísérlete természetesen nem járt sikerrel, de a választási küzdelemben való részvétel révén maga a párt és általa a kommunisták politikai elképzelései ismertekké váltak. A kommunisták a következő két fővárosi törvényhatósági választáson is hallatták szavukat.

Mivel a községi politika mindenkor a kommunista program része volt, nem lehet elválasztani az adott időszak politikai irányvonalától. Ezért az 1930 decemberében a kommunisták községi politikáját befoglalalmazó röplap sem mentes az e korszakra jellemző szektás, dogmatikus kommunista szemlélettől. A KMP választási felhívása, a reális - a gazdasági világválság körülményei között reális - a munkásosztály érdekeit célzó követeléseket a szovjet Budapestért való harc jelszavával kötötte össze.

Az 1935-ös fővárosi törvényhatósági választásokra a kommunisták létrehozták a Szocialista Munkások Egységblokkját, melynek programja a községi szociálpolitikát, városfejlesztést, törvényhozást illetően igen jó javaslatokat tartalmazott. A választásokon szereztek mandátumokat, de mivel azokat a kormányzat megsemmisítette, az új törvényhatóságban nem vehettek részt.

Az 1935-ös törvényhatósági választások már arra az időre estek, amikor a fasiszmus egyre növekvő támadásaival szemben a munkásosztály egységfrontja megteremtésének szükségességét a magyarországi belpolitika a korábbi időszaknál élesebben és konkrétan vetette fel. Az egységfront kialakításához a két munkáspárt községi politikája sem tudta áthidalni a két munkáspárt ellentéteit. A kommunisták élesen bírálták a szociáldemokraták községi politikáját, bírálatuk élessége különösen a huszas évek végén szembeötlő. E bírálatok nem vették figyelembe a szociáldemokraták községpolitikai erőfeszítéseit és eredményeit. Helytálló volt viszont a kommunisták bírálatának az a része, amely a szociáldemokrata "városatyák" elvtelen hajbókolását, reformista meghátrálását illette.

A szociáldemokraták sem mozdították elő az egységfront kikovácsolását. Egymás után utasították vissza a kommunisták minden olyan ajánlatát, amely a községi politikában az egységes szociáldemokrata és kommunista fellépésre irányult.

A budapesti munkásmozgalomban, nagyobb történelmi megrázkódtatások után, a második világháború idején, amikor a háboru még a fővárost létében fenyegette, jött létre a szociáldemokraták és kommunisták összefogása. Az ellenállási mozgalomban, a felszabadulás küszöbén, majd közvetlenül a felszabadulás után kommunisták és szociáldemokraták átgondolt városfejlesztési és községpolitikai koncepció érvényesítésével láttak hozzá Budapest újrajépítéséhez.

La concentration croissante des moyens de production, la centralisation du pouvoir économique et politique, l'accélération du développement inégal entre les branches, les pays et les régions: telles sont les racines de la crise urbaine dans le capitalisme avancé. La logique contradictoire du développement du système produit des effets qui deviennent dysfonctionnels pour lui-même en rendant de plus en plus insupportable la vie quotidienne de dizaines de millions de personnes.¹

Devant une telle situation, dont la gravité est généralement reconnue, on essaie de trouver des formules techniques capables de résoudre les problèmes urbains. Or ces formules se révèlent vaines l'une après l'autre pour cette raison très simple qu'elles essaient de traiter en termes d'aménagement de l'espace des questions qui expriment en fait des rappports sociaux structurellement déterminés. Car une contradiction sociale ne peut être dépassée que socialement, c'est-à-dire par une pratique historique qui transforme les rapports sociaux à la base des crises du système urbain.

Les nouvelles pratiques historiques émergent dans les mouvements de revendication et de révolte qui éclatent un peu partout dans les pays capitalistes avancés prenant appui sur les problèmes spécifiques suscités par la crise urbaine et débouchant, parfois, sur la remise en cause de l'ordre social. D'après notre hypothèse, ce sont ces mouvements sociaux urbains encore balbutiants qui peuvent apporter une réponse scientifique réelle, c'est-à-dire un dépassement historique et social, à la crise urbaine qui s'aggrave à l'échelle mondiale, de même que c'est le mouvement ouvrier et non pas les techniques de gestion industrielle qui a permis et doit permettre à l'humanité de faire un bond en avant dans le dépassement des crises suscitées par la production capitaliste.

Ceci dit, pour dépasser le stade des affirmations doctrinaires, la seule voie est d'enquêter sur la nouvelle réalité émergente, afin de comprendre (et non pas seulement de constater) la structure et la portée de ces nouveaux mouvements sociaux.

Pour avancer dans cette voie, il faut bien préciser les éléments qui les composent, afin de casser la fausse unité de la problématique urbaine en séparant des enjeux fondus dans le discours idéologique sur l'urbain, mais dont la place dans la structure sociale est fondamentalement différente: c'est ainsi, par exemple, que les transports collectifs et les formes architecturales ne peuvent pas être interprétés sous le même registre.

Il faut donc, tout d'abord, différencier les enjeux autour desquels se forment les mouvements sociaux urbains, en déterminant leur place dans le système urbain et leur charge spécifique du point de vue de la structure sociale.

Ensuite, il faut délimiter la place des agents et des groupes sociaux intervenant dans le mouvement en fonction de leur appartenance de classe, en y incluant la spécification en termes de fraction de classe ou couche sociale.

Enfin, un troisième élément fondamental des mouvements sociaux urbains est constitué par les caractéristiques de l'organisation qui cristallise les pratiques collectives et dirige l'action. En particulier le contenu politique et idéologique de cette organisation, son agencement interne et ses rapports aux groupes sociaux, interviennent de façon décisive dans l'orientation des pratiques revendicatives.

Les combinaisons historiquement concrètes de ces trois éléments principaux, articulés à d'autres éléments secondaires, permettront d'expliquer la production de certains effets urbains, effets politiques et effets idéologiques qui nous permettront de différencier les mouvements sociaux urbains en tant que production historique et par conséquent d'en déceler objectivement leur portée dans la transformation des rapports sociaux.

En partant de ces éléments théoriques généraux, nous avons entrepris une série d'enquêtes sur des mouvements sociaux urbains particulièrement significatifs dans plusieurs sociétés capitalistes placées à des niveaux différents de développement et dans des conjon-

¹ Ce texte est extrêmement condensé et ne permet pas un développement minimum des résultats obtenus par nos recherches empiriques dans ce domaine. Nous prions le lecteur intéressé de bien vouloir se reporter à notre livre Luttes Urbaines, Maspéro, Paris, 1973. Pour un exposé des fondements théoriques de la problématique, cf. par ailleurs notre ouvrage La Question Urbaine, Maspéro, Paris, 1972.